

در این جا به مهم ترین شاعران و نویسندگان گرد که به ادب کودکان بها داده اند، اشاره می شود:

۱- احمد خانی (۱۶۵۰ - ۱۷۰۷ میلادی)

احمد خانی، از عشیره خانیان و اهل روستای خان، پیرامون یازید بوده است. وی در اواخر عمر، شاهکار خود، منظومه «مم و زین» را نوشت.

۲- پیرمرد (۱۸۶۷ - ۱۹۵۰ میلادی)

پس از احمدخانی، از سال ۱۷۰۷ تا سال ۱۹۲۰ میلادی بیشتر از دو سده، اثری به زبان کردی، برای کودکان نوشته نشده است. پیرمرد، زمانی که در ترکیه عثمانی به سر می برد و نیز پس از بازگشت از این کشور، برای کودکان و دانش آموزان دبستان، شروع به سرایش شعر کرد. وی ترانه ها و سرودهای فراوانی برای کودکان سرود که در این جا، با دو نمونه از آنها آشنا می شوید: باد شمال به گوشم می رساند آوای کودکان مدرسه را نغمه ملی آنان بسیار دلنشین و قوت دل و جان است. امید دارم به آنان، این کودکان مشعلی را می آفرینند و تاریکی بی سوادی را با دانش می زدایند.

«سرود مدرسه»

چقدر زیباست بیدار شدن هنگام سحر
وقتی از آسمان نور می بارد برای روحی زلال
از جای بلند شدم، نغمه پرنده می آمد به گوش
صور تم را شستم و لباسم را عوض کردم. آفتاب بالا آمد.
چای نوشیدم. کیفم را برداشتم
به مدرسه رسیدم، به دانش آموزان پیوستم
سپاس که به موقع به درسم رسیدم
چون که صبح زود برخاسته بودم
به این سبب تحصیل را دوست دارم
که با تحصیل کشورم آباد می گردد
۳- زیور (۱۸۷۵ - ۱۹۴۸ م)

زیور از شاعران نامی گرد، در اشعار خود، به کودکان اهمیت فراوانی داده است. زیور، با زدودن عقاید خرافی، کودکان را به دانش و فرهنگ تشویق کرده است. وی به مظلومیت دختران گرد در آن دوره اشاره می کند و پدران و مادران را تشویق می کند دختران خود را به مدرسه بفرستند.

«سخن یک دانش آموز»

هر سپیده که از خواب برمی خیزم / دست و صورتم
را می شویم / اگر هوا مساعد باشد، سرم را نیز می شویم /
سپس صبحانه ام را می خورم / لباس شیم را عوض
می کنم / لباس مدرسه را می پوشم / آماده می شوم برای
رفتن به مدرسه / دفتر و کتاب و قلم را بر می دارم /
آرام آرام به سوی مدرسه راه می افتم / در راه با کسی
نمی دوم / یا دوستانم به مدرسه می روم / ترانه می خوانم
و بازی نیز می کنم / هنگام درس به کلاس می روم /
کلاس درس از صد بازی برایم خوش تر است / گوش به
درس می سپارم، حفظ می کنم آن را / و سپس آن را در
دفتر مشقم می نویسم / آباد باشد مدرسه که جای
خواندن است / جایگاه تربیت و هنر یاد گرفتن.

زیور برای کودکان، اشعار زیادی سروده و در هر کدام از این اشعار، یکی از موضوعات مهم کودکان را تشریح کرده است.

نگاهی به ادبیات کودک و نوجوان در تاریخ ادبیات کردی

• دکتر فاروق صفی زاده
(پوره که یی)

نوشت، احمدخانی است. وی سیصد سال پیش، کتاب «نویهار کودکان» را به رشته تحریر درآورد. وی در مقدمه این کتاب می نویسد: «این کتاب را برای کودکان کردستان نوشته ام نه برای بزرگان».

گردها از دیرباز، برای پرورش کودک، اهمیت زیادی قائل بوده اند. این موضوع، در کتابهای دینی و آیین های گردهای پیش از اسلام نیز به چشم می خورد. اولین شاعر و نویسنده گرد که برای کودک کتاب

گوران، پدر شعر نو کردی، اشعار زیادی نیز برای کودکان سروده است که در این جا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

کودکی هستم ناز

همانند پدرم صلح دوست

کیوتر سپید را

از دام شغال و عقاب می‌رهانم

کودکی هستم صلح دوست

غرش بمب را دوست نمی‌دارم

که بی‌رحمانه بر سرم بکوبد

چنگال جنگ را خوش نمی‌دارم

که سامان پدرم را بر یاد دهد

من کودکم، کودکی صلح دوست و صلح‌طلب

نباید پدرم بیکار باشد

لخت و عریان و تهی دست

و مادرم اشک غم‌هایش

همانند قطره بهار

کودکم، کودکی صلح‌طلب.

گوران، با زیباترین واژه‌ها، در شعر «پاره جگر شما هستیم»، از زبان طفلی می‌سراید:

«پاره جگر شما هستیم و نوزاد شما

گل باغچه امید شماییم

تبسم گهواره هستیم برای مادران

نور چشم پدران

نیروی آینده انسان هستیم

همانند زیبایی مان، پرسود

اجازه ندهید شیطان جنگ

با ابزار کینه خود را نشان دهد

و با صاعقه اتم

استخوان‌های مان را میدل به شمع کند

اجازه ندهید که گهواره کودک

تبدیل به خاکستر گردد

اجازه ندهید روی زمین

تبدیل به آشیانه بی‌جوجه گردد...

۵- ملا محمد کویه‌ای

ملا محمد کویه‌ای، از خانواده جلی زاده است. این خانواده در کویه، بیش از ۳۰۰ سال به علم و دانش و

فرهنگ خدمت کرده‌اند. در دیوان اشعار ملامحمد کویه‌ای، اشعاری نیز برای کودکان به چشم می‌خورد.

وی پیشرفت و علم و دانش و درس و تحصیل را برای کودکان و جوانان مهم برمی‌شمارد و در اشعار خود،

همراه کودکان را به تحصیل و دانش فرا می‌خواند و آنان را تشویق می‌کند از عقاید خرافی دوری کنند:

برخیز و آماده شو ای نوجوان کرد

مواظب باش کاروان از تو جلو زده

با نور علم راحت را روشن کن

با همت بازو، کارت را آغاز کن

با بال علم مانند پرندگان پرواز کن

که با نیروی علم دریاها به خشکی بدل می‌شوند

علم طبیعت، علم خداست

قال و قیل همه‌اش باد است

افسانه اگر به درد می‌خورد

همه‌ی دنیا به تسخیر ما در می‌آمد

اگر علم کیمیا نخوانده باشی

هیچ‌گاه از اسرار خدا در زمین باخبر نمی‌شوی

ملا محمد کویه‌ای، لایلی‌های زیادی نیز برای

کودکان سروده است.

۶- شیخ نوری شیخ صالح (۱۳۱۵ قمری - ۱۹۵۸ م)

شیخ نوری، پسر شیخ صالح، پسر شیخ غنی

برزنجه‌ای، در سال ۱۳۱۵ قمری در شهر سلیمانیه

کردستان چشم به جهان گشوده است. وی با زبان‌های

ترکی، فارسی و عربی آشنایی کامل داشته و به این

زبان‌ها شعر هم سروده است. شیخ نوری، صاحب امتیاز

و سردبیر روزنامه «خورشید کردستان» بوده که شماره

نخست آن در ۱۵ تشرین، یکم ۱۹۲۲ میلادی در

سلیمانیه منتشر شده است. شیخ نوری، از شاعران

نوپرداز کرد و دارای سبک ویژه‌ای در شعر امروز کردی

بود.

در برابر ما مدام

پرچم ظفر در اهتزاز است

بیا دشمن را ریشه کن کنیم

و با دستان خود حق خود را بستانیم

برای نابودی ظلم و ستم

سواران جنگی

طبل ظفر زند

با شادی و همه‌مه...

۷- اسیری (?)

اسیری، از شاعران مبارز کرد است. اشعار اسیری،

بیشتر در جهت مبارزه چندین صدساله کردان با

حکومت‌های فاشیست عربی و ترکی بوده است. وی

اشعار زیادی هم برای کودکان سروده که مبارزه و

حق‌طلبی مردم کرد، در این اشعار به تصویر کشیده شده

است:

ای کرد! فرزند خردسالت را به مدرسه بفرست

آن جا که جای سرفرازی است

جای تحصیل و خانه دانش است

برای نجات جامعه، تنها آن جا به درد می‌خورد

کسی که عاقل باشد و دوراندیش

برای نجات کشتی جامعه، لنگر است

۸- قانع (۱۸۹۸-۱۹۶۵ م)

قانع مریوانی، از شاعران مبارز کرد است که در

روزگار پهلوی، چندین بار حکم اعدام برای او صادر شد

و او ناچار، به کردستان عراق گریخت. وی، اشعار زیادی

برای کودکان سروده است، لایلی‌های قانع، در ادب کردی

مشهور است:

لا، لا، لایلی، فرزندم لایلی / برای دلتنگی کردان

است که صدایم در نمی‌آید / فرزند عزیزم، جگرگوشه‌ام

/ مرهم زخم کهنه‌ام / تو پرورده دامن من هستی / بچه

شیر پاک من / من نیز در دامن مادری دیگر پرورش

یافتم / و با شیر راستی بار آدمم / من جانشین پدر و

اجدادم هستم / گفته‌های آنان هنوز در خاطر من هست /

بگذار وصیت آنان را برایت نقل کنم / که برای چه مرا

پروردند: / مرا برای خدمت به تو پرورش دادند / ... / شیر

پاک مرا آلوده نسازی / می‌ادام مرا خجالت زده کنی / هیچ

گاه ناموست را به پول نفروشی / دوست و همراه کردت را

آواره نکنی / لا، لا، لایلی، فرزندم لایلی، ملت بی‌کس،

بر باد است / فرزندم هرگاه خونت ریخته شود / با گلوله

دشمن مغزت از هم بپاشد / رنج‌هایم حلال‌ات باشد،

شیرم نوش جاننت / و زخم کردستان نیز به فراموشی... /

قانع، وصیت خود به پسرانش را با شعری شیوا بیان

کرده. در این شعر، تاریخ‌گرد را به خوبی به تصویر کشیده

و دردها و رنج‌ها و درمان‌ها را نیز بیان کرده است.

۹- فایق بی‌کس (۱۹۰۵-۱۹۴۸ م)

فایق بی‌کس، پدر شاعر بزرگ کرد، شیرکوه

بی‌کس، از شاعران نامی و مبارز کرد است. وی اشعار

زیادی برای کودکان سروده و بخش اعظم دیوان فایق

بی‌کس، مختص شعر کودکان است.

ما کودکانیم، مدرسه خانه ماست / همه دانش‌آموزان

برادر ما هستند / کرد عزیز نور چشمان ماست / باید

امروز مردانه بکشیم / چرا که کردستان چشم به ما

دارد... / خدایا میهن ما را آباد کن / چقدر زیبا و دلنشین

است / دشت‌هایش خوش و رنگین است / آبش کوثر و

خاکش گوهر است / پر از گل و نسرين است / تفرج‌گاه

بهاران است / گیاهان لطیف و زیبایش / صد دل را

حیران خود می‌کند / آبش کوثر و خاکش گوهر و پر از گل

و نسرين است.

۱۰- دلدار (۱۹۱۸-۱۹۴۸ م)

دلدار از شاعران مبارز و میهن‌پرست کرد است. وی

در اشعار سراسر سیاسی خود، همه را از کودک و جوان و

پیر به حق‌طلبی و مبارزه علیه مهاجمان تشویق کرده

است. سرود ای رقیب دلدار، سرود ملی همه‌ی کردهای

چهار کشور است. حتا کودکان نیز این سرود را حفظ کرده

و در مناسبت‌های مختلف آن را قرائت می‌کنند:

دلدار در شعر «فرزند نوین» می‌گوید:

من فرزند کردستان‌ام / فرزند نوین کردها / تا هنگامی

پیروزی میهن / روح و جان‌ام فدا باشد / دانش

مهم‌ترین اصل است برایم / دانش بنیاد زندگی است

تقریباً بیشتر شعری کرد در دواوین خود، بخشی را

به شعر کودکان اختصاص داده‌اند، شعری هم‌چون:

کاردوخی (۱۹۱۶)، ملا‌آواره (۱۳۱۲-۱۳۴۷ خورشیدی)

که یکی از شعری مبارز کرد بوده و لایلی این شاعر که

برای کودکان سروده شده، از مشهورترین اشعار ایشان

بود.

۱۱- هزار (عبدالرحمان شرف‌کندی) (۱۳۰۰-۱۳۶۹

شمسی)

از شعری نامی و نویسنده‌گان مشهور کرد است.

لایلی این شاعر بزرگ، از شاهکارهای ادب کودکان

است.

هزار، بیشتر داستان‌های فولکلوریک کردی را به

شیوه شعر برای کودکان سروده است. دیوان هزار، به نام

«بوکوردستان» (از برای کردستان) بارها چاپ و منتشر

شده است.

از دیگر شاعرانی که به ادب کودک بها داده‌اند:

سیداحمد نقیب (۱۲۸۰ هـ - ۱۳۲۷ هـ)، مفتی پنجوینی

(۱۸۸۱ م - ۱۹۵۲ م)، استاد حقیقی بوکانی

(۱۲۸۱-۱۳۷۱) و کاکه فلاح که چند مجموعه شعر

مخصوص کودکان به چاپ رسانده است.

از شاعران نوپرداز هم می‌توان به عبدالله په‌شیو،

داده‌اند. از جمله: زنده‌یاد ژیلایا حسینی و خواهر وی ناهید حسینی و خانم سیمین چایچی. خانم چایچی چندین مجموعه تلویزیونی نیز برای کودکان ساخته است. اشعار ژیلایا حسینی و سیمین چایچی، در ادب کردی کردستان ایران، بخش ادب کودکان را تقریباً پر کرده است.

فولکلور کردی و ادبیات کودکان

در فولکلور کردی، بیش از صد نوع لالایی داریم. زنان کرد، در هنگام خواباندن کودکان، این لالایی‌ها را می‌خوانند. در میان کردان، ترانه‌های بسیاری رواج دارد که چندین ترانه مخصوص کودکان است. از جمله: ترانه شمارش، ترانه و سرود دبستان، ترانه آموزگار، ترانه مثل و چیستان، ترانه‌های بازی: ترانه بلند کردن مرده با پنج انگشت، ترانه روباه، ترانه انواع درخت و میوه: ترانه سرو، ترانه صنوبر، ترانه سیب، ترانه انار، ترانه پرتغال، ترانه انجیر، ترانه گللابی و...

ترانه‌ها و اشعاری نیز در میان زنان کرد رواج دارد که داستان‌های فولکلوریک کردی، به زبان شعر است. حکایات و داستان‌های زیادی نیز از زبان مادر بزرگ‌ها به یادگار مانده است. در جمع‌آوری این حکایات، به انواع و اقسام حکایات برمی‌خوریم: پند و اندرز، نیکی و بدی، عاقبت ظالمان و ستم دیدگان، قصه‌های دینی و... از جمله‌ی این حکایات است. تاکنون بیش از یک هزار حکایت کردی جمع‌آوری شده است.

هم چنین، بازی‌های فراوانی میان کودکان رواج دارد که از دیرباز به یادگار مانده است. در هر کدام از این بازی‌ها اشعار فولکلوریک کردی خوانده می‌شود. تاکنون بیش از ۵۰۰ نوع بازی کودک کرد به ثبت رسیده است.

داستان کودک

نویسندگان زیادی در میان کردها، برای کودکان داستان نوشته‌اند. از جمله:

۱- رضا شوان (۱۹۷۰) که کتاب «پیمان شکنی» را منتشر کرده است. این کتاب مخصوص کودکان ۸-۶ ساله است.

۲- فریدون علی امین (۱۹۷۲) که کتاب «مرد کوچک» را نوشته است. در این کتاب، هشت قصه کوتاه و چند شعر برای کودکان آمده است. این کتاب، کودک را با آداب و سنن شایسته جامعه کردی آشنا می‌سازد. نویسنده در داستان‌ها، روان‌شناسی کودکان را نیز مورد تأکید قرار داده است.

۳- جزاعلی امین (۱۹۷۸) که کتاب «شمامه» با نقاشی‌های بسیار زیبایی ویژه کودکان منتشر کرده است. وی از زبان جانوران، داستان‌های زیبا و دلنشین برای کودکان نوشته است.

۴- عباس محمدحسین (۱۹۷۹) که «چپروکی کروگال» را نوشته است. این کتاب شامل ده داستان است.

۵- عبدالله کریم محمود (۱۹۷۸) که کتاب «سرود شادمانی» از او منتشر شده است. این کتاب حاوی ۹ داستان است.

شیرکوبی کس، لطیف هلمت و... اشاره کرد که با سبک و زبانی نو برای کودکان شعر سروده‌اند.

کاوه آهنگر که به چندین زبان زنده دنیا ترجمه شده است.

۱۴- لطیف هلمت (۱۹۴۷ کفری)

لطیف هلمت، از شاعران نوپرداز کرد، چندین مجموعه شعر برای کودکان منتشر کرده است:

به حضرت عیسی (ع) بگوئید / ماجرای این شهر را / عیسی اگر ببیند زخم کودکان این شهر را / زخم‌های خود را می‌پوشاند / و از تاوان ستمگران در می‌گذرد / آنانی که تا به امروز هم، جای میخ خشمشان / بر کف دستان او دیده می‌شود / عیسی مسیح / اگر بداند ستمگران این قرن / چگونه کودکان را از دم تیغ می‌گذرانند... / فریاد برمی‌آورد: / هر آن کس یک سیلی به گوشت نواخت / او را به رگبار مسلسل ببند!

از شاعران دیگری که مجموعه شعرهایی برای کودکان منتشر کرده‌اند، می‌توان به نام‌های زیر اشاره کرد:

بانو صبری نوری قادر (دایکی سولاو)، الف.ب. هوری، بانو کوفان اکرم محمدامین، مهربان، توفیق نه‌به‌ز، کمال میراودلی، محمدصالح دیلان، عبدالله عباس، عثمان عوزیری، دلسوت حویزی، محمود کزل، علی عارف آقا، نجم‌الدین حاجی ملارسول، عبدالله صالح شاربازی، خالد عبدالمجید فتح‌الله، محمدعزیز فتاح، هشیار حسین، مدحت بی‌خه، شیخ سلام، ابراهیم احمد شوان، حبیب علی میرانی، عبدالله میرزااحمد پنجوینی، جمال شاربازی و...

به جز شاعران یاد شده، در دو دهه اخیر، در کردستان ایران، شاعران بسیاری به ادب کودکان اهمیت

۱۲- عبدالله په‌شیو (تشیف) (متولد ۱۹۴۷)

دکتر عبدالله په‌شیو، از شاعران نوپرداز کرد است که چند مجموعه شعر برای کودکان سروده است. اشعار این شاعر، به زبان‌های زنده دنیا ترجمه شده است. وی از شاعران مبارز و بزرگ کرد محسوب می‌شود. وی مجموعه شعری دارد به نام «دوازده درس برای کودکان». در این منظومه بسیار شیوا و دلنشین، کودکان را با مسایل روز آشنا کرده است:

آی کودکان لای یاغیان بی‌نوا / فردا که بزرگ شدید / در لاوک (نوعی موسیقی کردی) / در حیران (آهنگ کردی) / در حکایت / در سروده شاعری ترسو / مدام شاید به گوش تان برسد / حکایت و دلآوری ما / افسانه‌ی کرد بودن ما / اما مبادا باور کنید / چرا که دروغ است و افسانه /... / آی کودکان / ما سرکردان کوره راه‌هاییم / چراغ فکر ما کم نور است / قدم‌های کورگورانه بر می‌داریم /... / آی کودکان / شما هستید که با تلاق‌ها را در می‌نورید / شما باید که تیشه را برای قوران فردای چشمه‌ها / به حرکت در می‌آورید / در فرداها / شما باید که مرزهای ساختگی را در هم می‌شکنید...

۱۳- شیرکوبی کس (۱۹۴۰ سلیمانیه)

از دیگر شاعران نوپرداز کرد، شیرکوبی کس، فرزند شاعر مبارز فایق بی‌کس است. وی نیز اشعار زیادی برای کودکان سروده است. شیرکوبی کس، چند افسانه کهن را برای کودکان به شعر سروده است. از جمله حماسه

۶- رسول رش احمدی (۱۳۶۹) که کتابی به نام «بزرگاله» نوشته است.
از دیگر نویسندگان کرد که برای کودکان قصه و حکایت نوشته و یا ترجمه کرده‌اند، می‌توان از دکتر عزالدین مصطفی رسول، محسن جوامیر، عبدالوهاب طالبانی، عثمان احمدی، عمر ابراهیم عزیز، کمال میراودلی، صابر گردعازبانی، و نسرين جعفری نام برد.
هم چنین، اولین رمان برای کودکان، توسط عزیز ملارش، به نام «کرگ و بز» در کردستان عراق، منتشر شده است.

منابع:

۱- جعفری، نسرين، «مريشكه قوله»، انتشارات صلاح‌الدین ایوبی، ۱۳۶۹.
۲- مجله «پهروه رده و زانست»، ۸، ۱۹۸۱، چاپخانه دارالسلام، بغداد، شماره ۱، سال اول، شماره ۵، سال ۳، بهار ۱۹۷۳.
۳- بیخالی، مولود قادر، «له گه دجینه‌ی کورده‌واری»، مطبعة اشبیلیة الحدیثة، ۱۹۷۸، بغداد.
۴- ابراهیم، شکره رسول، «نه ده بی فولکلوری کوردی»، دانشگاه صلاح‌الدین اربیل، ۱۹۸۴.
۵- جلالی، مصلح مصطفی، «شیخ نووری، ده نگی ره سه نی شیر»، دارالحرية للطباعة، بغداد، ۱۹۸۴.
۶- دزه‌یی، آواز احمد محمدامین، «فولکلوری کوردی له ناوچه‌ی دزه‌ییان دا»، شركة مطبعة الاديب البغداديہ المحدودة، بغداد، ۱۹۸۴.
۷- زیور، «سوزی نیشتمان»، بخش یکم، چاپخانه‌ی معارف، بغداد، ۱۹۵۸.
۸- سجادی، علام‌الدین «میژووی ویزه‌ی کوردی»، چاپ دوم، چاپخانه‌ی معارف، ۱۹۷۱.
۹- صفی زاده، صديق بوره که یی، «میژووی ویزه‌ی کوردی»، بانه، ناجی، ۱۳۷۱.
۱۰- شریف، عبدالستار طاهر، «په روه‌رده و مندال»، مطبعة دارالبراق، بغداد، ۱۹۸۰.
۱۱- شریف، محمدکریم، «فولکلوری هونراومی کورده‌واری»، چاپخانه‌ی الشمال، کرکوک، ۱۹۷۴.
۱۲- عبدالرحمن، شیرزاد، «دلدار، شیعه‌روه لویست»، مطبعة دارالرساله، بغداد، ۱۹۸۹.
۱۳- عسکری، مصطفی، «دیوانی نه سیری»، چاپخانه‌ی الحوادث، بغداد، ۱۹۸۷.
۱۴- قانع، برهان، «دیوانی قانع»، چاپخانه‌ی دانشگاه سلیمانیه، ۱۹۷۹.
۱۵- کاردوخی، «دیوان کاردوخی»، بخش یکم، دارالحرية للطباعة، بغداد، ۱۹۷۸.
۱۶- کویی، ملامحمد، «دیاری مه لا صحه مه دی کویی»، چاپ چهارم، چاپخانه‌ی اربیل، ۱۹۶۹.
۱۷- ملاکریم، محمد، «دیوانی گوران»، قسمت یکم، چاپخانه‌ی مجمع علمی کوردی، بغداد، ۱۹۸۰.
۱۸- ملاکریم، محمد، «دیوانی بی‌که‌س»، کتابخانه‌ی الطلیعه، مطبعة دارالاديب البغداديہ، بغداد، ۱۹۸۰.
۱۹- صفی‌زاده، فاروق (مهرکیشی اوستا)، «پژوهشی درباره‌ی ترانه‌های کوردی»، ایران جام، تهران، ۱۳۷۵.
۲۰- هاور، محمدرسول، «دیوانی پییه میرد»، چاپخانه‌ی العانی / بغداد، ۱۹۷۰.
۲۱- رسول، عزالدین، «احمد خانی»، مطبعة الحوادث، بغداد، ۱۹۷۹.
۲۲- الهیتی، هادی نعمات، «ادب الاطفال»، مطابع الهيئة المصرية

العامه للكتاب، القاهرة، ۱۹۸۶.
۲۳- طاهر شریف، دکتر عبدالستار، «ویژه‌ی منالان»، مجله‌ی: روشنی‌ری نوی، شماره ۱۱۹.
۲۴- محمد کریم، محمد سعید، «ژیانی کورده واری»، تومابوا، چاپخانه‌ی دانشگاه سلیمانیه، ۱۹۸۰.
۲۵- حسین، هشیار، «گزنگی خور»، چاپخانه‌ی الحوادث، بغداد، ۱۹۸۵.
۲۶- «دیلان»، چاپ یکم، بغداد، ۱۹۶۹.
۲۷- عباس، عبدالله، «گورانی کوچه ری کوستان»، چاپ یکم، بغداد، ۱۹۸۳.
۲۸- عزیزی، عثمان، «کلپی ده‌روون»، بغداد، ۱۹۶۰، م، ۲۵۷۲ کردی.
۲۹- حویزی، دلست، «چوارچرای مه هاباد»، بغداد، ۱۹۷۱.
۳۰- کزمل، محمود، «په ندوناموژگاری»، ۲۵۸۲ کردی، بغداد.
۳۱- عارف آقا (شاری)، علی، «به ره مه می‌خاوین»، بغداد، ۱۹۸۴.
۳۲- ناری، ن، «هونراوه کانم»، ۱۹۶۹، بغداد.
۳۳- شاربازیری، عبدالله صالح، «رودباریکی هه لچوو»، ۱۹۸۶، سلیمانیه.
۳۴- جوامیر، محسن، «دووکوره که»، اربیل، ۱۹۷۷.
۳۵- هه لمت، لطیف، «سرودی هه ژاران»، ۱۹۸۳، چاپخانه‌ی الحوادث، بغداد.
۳۶- میرزااحمد پنجونی، عبدالله، «گریان دروناکات»، چاپخانه‌ی راه‌برین، سلیمانیه، ۱۹۷۸.
۳۷- شوان، ابراهیم احمد، «ده‌نگی له گرد عازه بانه وه»، چاپخانه‌ی راه‌برین، سلیمانیه، ۱۹۷۷.
۳۸- جنیدویی، دون، طالبانی، عبدالوهاب، «بهی که نینی خور»، سلیمانیه، ۱۹۷۸.
۳۹- میرانی، حبیب علی، «نسه روز و به هاری کوردستان»، چاپخانه‌ی الشمال، کرکوک، ۱۹۷۰، چاپ دوم.
۴۰- محمدامین، صباح، «ته فین»، چاپخانه‌ی سه رکه‌وتن، سلیمانیه، ۱۹۸۳.
۴۱- مصطفی رسول، عزالدین، «چه ژانسه»، ۱۹۸۲.
۴۲- علی امین، جزا، «سه‌ماهه»، دارالحرية للطباعة، مطبعة الاديب البغداديہ، ۱۹۷۸.
۴۳- جعفری، نسرين، «پشت ره‌شی دامین شین»، صلاح‌الدین ایوبی، ارومیه، نقاشی: جعفر قاضی، ۱۳۶۹.
۴۴- قفتان، فاضل، «من کیم و گه شیتیک به مردشت و زانست دا»، چاپخانه‌ی سه رکه‌وتن، سلیمانیه، ۱۹۸۴.
۴۵- گردعازبانی، صابر، «بیژن و مه نیژه»، چاپخانه‌ی کامران، سلیمانیه، ۱۹۷۹.
۴۶- میراودلی، کمال، «گوله باخ»، چاپخانه‌ی دانشگاه سلیمانیه، ۱۹۷۹.
۴۷- وزارت پرورش، «به فره خلیسکی»، چاپخانه‌ی دارالبراق، ۱۹۷۷.
۴۸- ابراهیم عزیز، عمر، «ریوی گه رمیان و کوستان»، شركة مطبعة الاديب، بغداد، ۱۹۸۴.
۴۹- ایوبیان، عبدالله، «هه ته له‌ی کوردی»، تهران، مه‌باباد، انستیتی مادشناسی، ۱۳۶۱ خورشیدی.
۵۰- مفتی، عبدالکریم، «سوزی نیشتمان»، بغداد، ۱۹۶۲.
۵۱- احمد محمد، محمود، «دیوانی سه یید نه حمه دی چروستانی»، صالح عبدالله چروستانی، بغداد، ۱۹۸۵.
۵۲- مینایی، عولا، «مه لاتاواره»، ۱۳۵۸.
۵۳- هزار، «بوکوردوستان»، چاپ سوم، تهران، ۱۳۵۸.
۵۴- هلمت، لطیف، «وشه‌ی جوان گوله‌گول»، چاپخانه‌ی الحوادث، بغداد، ۱۹۷۹.
۵۵- حقیقی، عباس، «دیوانی حه‌قیقی»، صلاح‌الدین ایوبی، ارومیه، ۱۳۶۷.
۵۶- هلمت، لطیف، «ده‌نگ خوشترین مه‌ل»، چاپخانه‌ی نورس،

سلیمانیه، ۱۹۸۳.
۵۷- کاکه‌ی فلاح، «چرو»، بغداد، ۱۹۶۶.
۵۸- عبدالله نشیو، «سه ونی یه خه وئتان پیوه نه بینم»، بغداد، ۱۹۸۰.
۵۹- بی‌کس، شیره کوه، «تریفه‌ی هه لبه ست»، بغداد، ۱۹۶۸.
۶۰- فتاح، محمدعزیز، «تویه ریتی چه‌ژنی دار و دره‌خت»، اربیل، مطبعة الثقافة والشباب، ۱۹۸۵.
۶۱- شاربازیری، جمال، «له‌ته لیومی یادگار»، سلیمانیه، ۱۹۸۳.
۶۲- شاربازیری، جمال، «فرمیکی نه‌ینی»، سلیمانیه، ۱۹۶۸.
۶۳- هلمت، لطیف، «ته و هونراوه یه‌ی که ته واوه بی و ته واو ناپن»، بغداد، ۱۹۷۹.
۶۴- نوری قادر، صبریه (دایکی سولاف)، «به هه شتی مندالان»، بغداد، ۱۹۸۳.
۶۵- هوری، اب، «به ره مه می‌خه بات»، بغداد، ۱۹۵۹.
۶۶- رنجبر، «راز وسکالا»، سلیمانیه، ۱۹۶۸، م، ۲۵۸۰ کردی.
۶۷- آکر، کوفان، «سه و سوونین»، بغداد، ۱۹۹۰.
۶۸- کاکه‌ی فلاح، «شیری ساخته»، چاپخانه‌ی کامران، سلیمانیه، ۱۹۶۷.
۶۹- مهربان، «په یام»، سلیمانیه، ۱۹۷۸.
۷۰- نه‌بزه، توفیق، «نیگای خوشه وستی»، سلیمانیه، ۱۹۸۱.
۷۱- عبدالمجید فتح‌اله، خالد، «خونچه کانی گه رودی ته‌پیه»، چاپخانه‌ی زیری‌ره‌ش، تأمیر، ۱۹۷۸.
۷۲- نوری قادر، صبریه، «چه یکی وه‌نه وشه»، بغداد، ۱۹۸۲.
۷۳- حسینی، زیلا، «گه شه‌ی ته وین»، ژیار، سندج، ۱۳۷۴.
۷۴- نشیو، عبدالله، «دوانزه وانه بوئتانان»، برلین، ۱۹۷۹.
۷۵- میراودلی، کمال، «بارانی په له هه‌ور یکی کوچه ری»، بغداد، ۱۹۷۸.
۷۶- احمدی، عثمان، «به بری چه وان و مردئی پیر»، نقاشی: بهرام خائف، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۶۲.
۷۷- علی امین، جزا، «ته سیتزه کان»، بغداد، دارالحرية للطباعة، ۱۹۸۸.
۷۸- صالح سعید، طاهر، «کاروان وته سیتزه»، سلیمانیه، ۱۹۷۹.
۷۹- قادر برزنجی، یاسین / ترجمه / «کوچ بوادارستان»، دارالحرية للطباعة، بغداد، ۱۹۸۸.
۸۰- علی امین، فریدون، «پیر یکی ریش دریز بوو»، طبع‌دار آفاق عربیة، بغداد، ۱۹۸۵.
۸۱- محمد ققیه، آشتی، «خه لاتی یه که می»، ۱۹۸۸.
۸۲- عمر احمد، هیوا، «مريشكه سووره»، ۱۹۷۸.
۸۳- حاجی مه مو، «نه په زی بیچکولانه»، ۱۹۸۶.
۸۴- روزیانی، اسماعیل، «سه مشه مه کویره»، مطبعة الثقافة والشباب، ۱۹۸۸.
۸۵- کاکه‌ی فلاح، «چوله که پاساری»، چاپخانه‌ی کاکه‌ی فلاح، ۱۹۸۳.
۸۶- زامدار، محمود / ترجمه / «گه شتی چاره نودس»، مطبعة الثقافة والشباب، ۱۹۸۵.
۸۷- هلمت، لطیف، «منال و باران»، دارالحرية للطباعة، بغداد، ۱۹۸۷.
۸۸- محمدامین قادر، محمد (کاکه‌ی فلاح)، «جگه رگوشه کان»، چاپ سوم، سلیمانیه، ۱۹۹۰.
۸۹- افخمی، ابراهیم، «ته وه جیه»، تبریز، انتشارات محمدی سقز، زمستان ۱۳۶۸.
۹۰- ملارش، عزیز، «گورگ و بز»، مطبعة الثقافة والشباب، اربیل، ۱۹۸۹.
۹۱- نوری قادر، صبریه (دایکی سولان)، «سرودی خور»، بغداد، ۱۹۸۷.
۹۲- هلمت، لطیف، «هیلانه یه کی تر»، چاپخانه‌ی الحوادث، بغداد، ۱۹۸۹.
۹۳- Robert Redfield, Peasant society and Culture chicago, 1946.